

Museum Meerenberg

De laatste 10 jaren

Een afsluitende rapportage.

P.van Twuyver.

Inleiding.

Met de grote reorganisatie van Provinciaal Ziekenhuis Santpoort in 1972, zijn binnen circa 12 jaar grote veranderingen teweeggebracht. Bij het aantreden in 1985 van Dr. A.Rengeling als eerste geneesheer directeur, is niet alleen met de eerste daadwerkelijke verhuizing van patiënten naar Amsterdam begonnen. Dan worden ook de besluiten genomen over de verdere toekomst van het Provinciaal Ziekenhuis Santpoort, inclusief het gehele historische bezit. Als duidelijk is dat het ziekenhuis uit twee zelfstandige organisaties gaat bestaan te weten: de Frederik van Eeden Stichting en Stichting Psychiatrisch Ziekenhuis Amsterdam (P.Z.A.), zal analoog hieraan het historisch bezit gelijkelijk verdeeld worden tussen deze stichtingen. In eerste instantie is vastgesteld dat het historisch bezit bestaat uit twee delen, te weten de bibliotheek en het museum.

Vastgesteld wordt dat de bibliotheek onder verantwoordelijkheid van de Frederik van Eeden Stichting wordt geplaatst en de museale collectie onder het P.Z.A. *(Dr,P.J.B.A. de Natris en Mr.J.A. Heeren, splitsing P.Z.S. en de Meerenbergcollectie)

De Bibliotheek met kostbare historische banden staat dan in 1991, zonder duidelijk collectie- of conserveringsplan, opgeslagen in de voormalige katholieke kapel. Er bestaat ernstig risico voor schade en/of diefstal. De collectie zal worden vervreemd en overgedragen aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. (De Meerenberg Collectie Dr. P.J.B.A. de Natris 1995.)

Historie:

In de collectiegeschiedenis van de Meerenbergcollectie dienen twee personen nadrukkelijk genoemd te worden. In de eerste plaats de heer A.Jonker van 1936 tot 1976 werkzaam in het Provinciaal Ziekenhuis die zich vanaf de tweede wereldoorlog heeft bezig gehouden met verzamelen van al die artikelen welke in de psychiatrische historie een rol hebben gespeeld. Hij heeft hiervan op verschillende momenten en op meerdere locaties educatieve tentoonstellingen gehouden. Als tweede persoon de heer Prof. Dr. J.Vijselaar hij is in 1978 begonnen is met de collectie te inventariseren en te registreren, zodat er een daadwerkelijke museale collectie ontstond.

Het museum bevindt zich sedert 1978 op een deel van de begane grond van het Koetshuis annex foyer en sociowoning. Verder bevinden zich op meerdere plaatsen in de ziekenhuis gebouwen ruimten ,waarin historisch materiaal terug te vinden is. Door de directie wordt het besluit genomen dat de museumcommissie depotruimte krijgt toegewezen in het Personeels Ontmoeting Centrum (POC) om alle waardevolle, schade- en diefstalgevoelige artikelen bijeen te brengen. Hiervoor geeft de directie de zogenoemde Kaapbrief. Er is ruimte voor een administratie om het ingezamelde te registreren. Bij de Reinwardt Academie (opleiding voor museummedewerkers) worden enkele stagiaires gevraagd en deskundige adviezen ingewonnen. Verder is er aansluiting gezocht met overige musea in de regio en de regionale museumconsulent.

Door een actief verzamelbeleid is er na een jaar circa 300 m² depotruimte nodig en bij het vertrek van de bewoners uit de sociowoning (koetshuis) komt deze ruimte beschikbaar. Het museum kan in haar geheel, gezamenlijk met de artotheek Beeldend Gesproken in het Koetshuis worden ondergebracht.

Door het functioneren van opleidingen voor verpleging en artsen (assistenten) heeft het museum binnen de PZS organisatie vanaf ca, 1965 steeds een erkende plaats gehad. Met de verhuizing van de opleidingen naar Amsterdam, (Emma opleiding en de behandel locaties) is de plaats van het museum ter discussie gekomen.

In 1994 wordt het museum voor publiek opengesteld en een bezoekregister aangelegd. De permanente tentoonstelling krijgt een meer actueel aanzicht en er is een tijdelijk tentoonstellingsprogramma voor de komende jaren.

Voor de meest belangrijke activiteiten worden werkgroepen en een actiecommissie ingesteld bestaande uit vrijwilligers.

De PZA-organisatie stelt in 1994 een coördinator aan voor het beheer van de collectie. In 1996 wordt aan hem een tweeledige opdracht gegeven. A: zoek een geschikte vorm voor het behoud en beheer van de collectie. B: Zoek een toekomstige plaats voor deze specifiek cultuurhistorische collectie. In samenspraak met de regionaal museumconsulent is een voorlopig plan van aanpak opgesteld en samenwerking gezocht met de overige psychiatrische, historische collecties in Noord-Holland. Daarnaast is er gewerkt aan een bestuurlijke organisatievorm. Er is steun van de PZA directie zowel in logistieke zin als directe financiële ondersteuning. Daarnaast is de foyer een geschikte locatie voor sociale en culturele gebeurtenissen, voorlichting en ook exposities.

In 1998 is er een samenwerkingsverband ontstaan met vier andere beheerders van psychiatrische collecties in de regio, teneinde een initiatief te nemen tot de oprichting van een landelijk museum van de psychiatrie uitgaande van de situatie in Nederland.

Stand van zaken.

Door een reorganisatie van het PZA valt Museum Meerenberg onder Mentrum

Bij de verhuisoperaties van patiënten en voortgaande reorganisaties door de rechtsopvolgers van het Provinciaal Ziekenhuis Santpoort, is in april 2002 Museum Meerenberg gesloten en is de collectie overgebracht naar het voormalig Leproos Pest en Dolhuis te Haarlem. Dit pand dat over een ontstaansperiode van 1317 tot 1926 diverse lokaliteiten heeft, leent zich door zijn historie en formaat uitstekend voor een museale taak. Echter eerst is er behoefte aan achterstallig onderhoud en daarnaast aanpassingen aan de moderne veiligheids- woon- en gebruikerseisen zal moeten worden voldaan. Plannen en beleidsvoornemens door bestuurders nemen meer en meer concrete vormen aan. Gemeente Haarlem en andere ambtelijke instanties staan welwillend ten opzichte van het initiatief.

Bezoek en recreatieve functie.

Tijdens de bestaansgeschiedenis vervult Museum Meerenberg een educatieve en deels ook recreatieve functie. Na de openstelling zijn de bezoekersaantallen jaarlijks met ca. 15% toegenomen van 900 in 1993 tot 2550 in 2001. De buitenlandse beroepsgroepen maken gemiddeld 10% van de bezoekers uit. Er komen aanvragen van scholen om spreekbeurten te houden in het Koetshuis. Gemiddeld zijn er jaarlijks 10 a 15 recepties en kleine symposia of aanvragen voor externe bijeenkomsten van culturele aard. Hiermee heeft het museum een bron van inkomen waarmee ca 10% van de kosten gedekt kunnen worden. Door de grote inzet van de groep vrijwillige medewerkers is het mogelijk de kosten voor de eigen (PZA\ Mentrum-organisatie) bij al deze activiteiten beperkt te houden. Tijdens de bestaansperiode zijn er geen entreegelden geheven, daardoor zijn inkomsten van bezoekers uitgebleven.

Op deze wijze heeft het museum in belangrijke mate de functie van bedrijfsoudheidskamer vervuld. Maar er is ook de uitstraling naar de omgeving Santpoort, Bloemendaal en naar de gepensioneerde medewerkers. Na het verhuizen van het "Museum Jacobs in den Hof" was Museum Meerenberg het enige museum in Bloemendaal en genoot grote waardering in de omgeving. Vaak uitgangspunt voor wandelingen in het park en op de Hofstede.

Voor de eigen Mentrum medewerkers is het museum een prettig rustpunt en een plaats van herkenning en ontdekking geweest waarin men zich met het eigen verleden bezig kon houden.

Verblijfsperiode.

Het is gedurende deze tijd dat het door de opvolgende directies mogelijk is gemaakt het museum uit te baten en bekendheid te verwerven. Met name het onder de aandacht brengen van de psychiatrische historie, de wijze van verblijven leven en werken in een gesticht en de nieuw ontwikkelde aanpak in de psychiatrie hebben altijd veel belangstelling getrokken. Niet alleen uit nieuwsgierigheid of sensatie bezochten veel mensen Meerenberg maar in de meeste gevallen was er sprake van oprechte en ook beroepsmatige belangstelling.

Door het museum in haar bestaan, nader collectie onderzoek, representatie en in de P.R te steunen hebben de ziekenhuizen en de directies een aantal jaren fors in het Museum geïnvesteerd. Mede door opleidingen, cursussen en deze toegepaste kennis heeft de collectie een waardevermeerdering ondergaan. De Meerenberg collectie mag zich verheugen de meest complete historische psychiatrische collectie van ons land te zijn. In deze hoedanigheid zal zij dan ook de kern vormen van de toekomstige "Pest en Dolhuys" tentoonstelling. Het is om deze redenen dat de huidige eigenaar zich bewust is van de waarde en het belang van haar bezit. Zo zal de overdracht naar het Pest en Dolhuys met grote zorgvuldigheid dienen te geschieden. Voor de oriëntatie hierin is er een uitgebreide documentatie en catalogus beschikbaar en is de collectie voor het grootste deel beschreven

De Meerenberg Collectie.

Deze bestaat voornamelijk uit een 22tal deelcollecties welke een grote onderlinge samenhang vertonen. Zonder tot een uitputtende opsomming te komen is een beschrijving hiervan geen gering werk. Ik zal volstaan met een samenvatting zonder in reeksen van aantallen te vervallen. Wel is het voor de beeldvorming goed, om aan te geven over welke omvang hier gesproken wordt.

Artikelen: Allereerst behelst de collectie meer dan 2500 realia. Dat wil zeggen museale artikelen, van unica tot artikelen van matig belang op het gebied van behandeling wonen en huisvesting. Het leven, wonen en werken in een inrichting vanaf 1849. In veel gevallen ondersteund door foto's en documentatie over deze artikelen en het gebruik ervan. Hieronder vallen medisch behandelinstrumentarium, apotheek- en therapie artikelen.

Kunst De kunstcollectie bevat meer dan 2500 tekeningen, schilderijen en grafisch werk zowel met een historische achtergrond als werken gemaakt in verschillende perioden door patiënten, de meeste tussen 1950 en 1980. Een en ander onder leiding van de Bloemendaalse kunstschilder H.de Vries die het ziekenhuis goed kende uit de tijd van de opname van zijn vriend en collega Herman Kruyder. De Vries was ook gedurende een lange reeks van jaren de leermeester van patiënten in zowel Santpoort, Duin en Bosch als Medemblik.

Tijdens het directoraat van Dr. J. van Deventer zijn er op zijn verzoek een veertigtal illustraties gemaakt bij een artikel "In Meerenberg" door K.C.Elout voor een geïllustreerd tijdschrift. Deze tekeningen van de bekende Illustrator H.M. Krabbé vormen een belangrijk deel van de collectie en vertegenwoordigen een aanzienlijke waarde in de toekomstige permanente tentoonstelling en zij vertegenwoordigen een grote historische maar ook financiële waarde.

Er zijn aanzienlijk wat gravuren en lithografieën uit de 19e eeuw, voorstellend medici en behandelaars uit vroege perioden. Oude boekillustraties en prenten van medische aard behoren hiertoe.

Gemeente wapens: Tijdens zijn verblijf bij opname is er door de heer Maandag een tachtigtal gemeentewapens van de Noord-Hollandse gemeenten gemaakt evenals andere gebruiksillustraties binnen de gestichtcultuur.

Wapens van gemeenten die een bijdrage leverden aan het ziekenhuis, maar die ook van de capaciteit gebruik maakten. Dit collectieonderdeel is uniek, bijna geheel compleet maar behoeft door het eertijds gebruikte materiaal actieve conservering voor langdurend behoud.

De werken hebben steeds een centrale plaats in de inrichting ingenomen.

Fotografie: Belangrijk voor de samenhang van de totale collectie zijn de fotografische beelden (1864-1998) waaruit blijkt welke invloed Meerenberg in ons land heeft gehad in de psychiatrie. De collectie is voor een aanmerkelijk deel na 1992 tot stand gekomen door het verzamelen van foto's door vele oud medewerkers. Ook herbergt ze 19^e eeuwse albums die aan bestuurs- en directieleden werden geschonken. Totaal bevat deze collectie circa 5000 stuks. Er heeft echter nog geen finale beschrijving plaats gevonden. Daarnaast bevat de collectie veel glaswerk en negatieven en studie materiaal uit vroegere opleidingen. Over deze collectie dient opgemerkt dat de Archiefdienst er grote belangstelling voor heeft. Maar er dient aangevoerd dat een zeer aanmerkelijk deel niet tot de Meerenberg archieven behoort. Samenhang van deze onderdelen zijn van groot belang, hierdoor zal de collectie niet gesplitst mógen worden en dus niet overgedragen. De collectie is voor 80% geconserveerd en voor 10% beschreven. Er is een aanzienlijke hoeveelheid anatomie / portretfotowerk ten behoeve van registratie en onderzoek en studie (lesmateriaal) Er bestaat een aanzienlijk risico dat bij opdeling naar het rijksarchief vele particulieren hun inbreng ook terug zullen eisen.

Boekerij. Vanaf 1850 tot heden is er een collectie studieliteratuur en lectuur uit de ziekenhuis periode bewaard gebleven welke een goed inzicht geeft in de lees- en lescultuur van bewoners, verpleging en medici. De wijze van onderricht over de gehele periode 1892-1985

deze collectie, staat los van de indrukwekkende historische Meerenberg collectie(de Natris) Ontspanningslektuur voor de bewoners is voor een klein deel hierin opgenomen.

Archief en documenten. Een belangrijk deel van de patiëntenarchieven bevinden zich reeds in het Rijksarchief en zijn voor onderzoek en studie maar gedeeltelijk toegankelijk. Een ander belangrijk deel van deze archieven bevindt zich onder verantwoording van Stichting de Meeren. Hierbij is een deel dat ouder is dan 70 jaar en nog niet aan het rijksarchief is overgedragen en zodoende mogelijk voor vernietiging in aanmerking komt. Hierin bevinden zich voor onderzoek mogelijk enige interessante casuïstiek waarvoor het pleit zeer behoedzaam te zijn met het afstoten van deze archieven en delen hiervan voor onderzoek beschikbaar te houden Wellicht kan de invloed van Mentrum behulpzaam zijn bij het langer in stand houden van dit deel van de geschiedenis.

Ook ernstige schade voorkomen door een deel vrij te stellen of een manier van behoud overeen te komen waar niet nadrukkelijk om vernietiging is verzocht.

Na de overdracht van de officiële PZS archieven aan het Rijksarchief is er op advies van de rijksarchivaris te vernietigen materiaal in de museale collectie opgenomen. Het gaat om stukken die geen archiefwaarde vertegenwoordigen maar die wel enig inzicht over leven en verblijf in de instelling geven. Daarnaast zijn er archiefbescheiden van medewerkers en privé personen alsmede werkarchieven van het museum in opgenomen. Ook deze collectie bevindt zich nog in een onbeschreven en ongeregistreerde staat.

De originele wetenschappelijk publicaties van medewerkers vanaf vroegere perioden vormen een geheel eigen gedeelte.

Coupes: Er is een grote verzameling hersencoupes aanwezig uit de onderzoek periode vanaf 1890 door Dr.G. Jelgersma tot aan Dr. A.P. Timmer. Deze coupes zijn opgeborgen in speciale, in de kliniek gemaakte houten kistjes. Erbij vindt men de beschrijvingen. Dit collectieonderdeel vraagt een goede klimaatbeheersing desondanks toch in de meeste gevallen de afgelopen 100 jaar goed doorgekomen, over dit onderdeel is contact geweest met het Boerhave (Universiteits) museum Leiden.(conservator Hr. Groos)

Medicatie- en Medicijn onderzoek. Vanaf 1950 bij de invoering van de eerste psychofarmaca zijn er tabletten, bijsluiters en wetenschappelijke documenten van medicijnen in de collectie opgenomen. Alsmede verpakkingen en reclame materiaal en documentatie.

Kaarten en Bouwtekeningen. Er is een nog niet geheel geregistreerde collectie van technische tekeningen over gebouwen, parken en terreinen inclusief een groot aantal blauwdrukken. Het aantal is geschat op meer dan 400.

Knipsels en Knipselboeken. Sedert 1849 zijn er publicaties en artikelen verschenen in tijdschriften en kranten zowel plaatselijke als landelijke. Van deze zaken is zo goed als mogelijk een knipsels en knipselboeken is een archief bijgehouden waarin deze zijn opgenomen.

Film, Audio en Video archief. Het museum beschikt bij de afsluiting over een geheel eigen video, film en geluid archief. Circa 100 banden en artikelen in de collectie.

Textiel. Er is een beperkte collectie met gebruikstextiel en kleding. In hoofdzaak op de therapie vervaardigde textiel, kleding, ook eigengemaakte oorlogskledij, werkkleding en voor de huishouding gebruikstextiel en beddengoed.

In de weverij werden imposante wandkleden gemaakt en waarin diverse technieken toegepast zodat op kunstzinnige wijze uiting aan bestaande creativiteit werd gegeven.

Munten collectie: Er is een kleine collectie van gestichtsmunten welke in gebruik zijn geweest gedurende een aantal jaren van de actievare therapie. In deze periode was het economisch niet mogelijk gelden hiervoor beschikbaar te stellen. Men heeft dit wel via munten in verschillende waarden of in natura kunnen doen, dit systeem is gedurende korte of langere tijd in een belangrijk aantal inrichtingen toegepast (onderzoek Dr. Denys)

Slotoverwegingen: Het bezit van het geheel van de hierboven beschreven collectie is door opeenvolgende directies van meet af aan op haar juiste waarde geschat. Vanaf circa 1965 met de eerste tijdelijke exposities in kelders en op lege afdelingen. Directieleden van het Provinciaal Ziekenhuis Santpoort, hebben het koetshuis in 1978 laten aanpassen en er een permanente tentoonstelling in gevestigd, tevens hiervoor de fondsen beschikbaar gesteld. De historische en sociale context van het museum is na die tijd ingepast in de P.R. en van harte ondersteunt door de opvolgende directies, besturen, provinciale staten Colleges en C.D.K.'s.

De laatste P.Z.A. directie heeft vanaf 1992 tot 2002 jaarlijks f. 100.000,00 geïnvesteerd in verzamelen, behoud, beheer, registratie en documentatie en het verzorgen van publiciteit. Het houden van rondleidingen en tijdelijke tentoonstellingen. Al met al moet heden de totale waarde op meer dan €700.000,00 worden geschat waardoor op de huidige eigenaar (lees Mentrum) met een grote verantwoordelijkheid belast is.

Enerzijds een groot en kostbaar bezit, anderzijds een collectie met daaraan verbonden een eigen historie die een ernstig beslag legt op de primaire taak. Sterker nog activiteiten uit het verleden zijn onlosmakelijk verbonden met heden en toekomst; beheer van bezit uit het verleden is te kostbaar en drukt zwaar op de uit te voeren dagelijkse GGZ taak. De totale waarde en de investeringen uit het verleden rechtvaardigen een zorgvuldige en behoedzame overdracht aan een andere vorm van exploitatie.

Deze organisatie dient zich te verplichten aan alle eisen te voldoen, welke aan het zorgvuldig beheer van museale collecties gesteld zijn. Mentrum heeft na de overdracht in april 2002 het beherende personeel van deze taak ontlast zodat er van een formele controle op zorgvuldig beheer op dit moment geen sprake is. Met oog op de toekomst van de collecties, mag echter op geen enkele wijze schade gedaan worden aan de historische banden en bestaande verantwoordelijkheden die rusten op de beide rechtsopvolgers van het PZS ten aanzien van dit bezit en deze historie.

Pieter van Twuyver,
Bloemendaal Oktober 2002/2010
Bronnen archief het Dolhuys
Beeldmateriaal Het Dolhuys
Zie ook film op deze site “indeling museum Meerenberg”

